

ПЕРЕДПЛАТНИЙ ІНДЕКС 89869

Учитель 2

ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ 2017

**ВАСИЛЬ
ЗЕНЬКІВСЬКИЙ**

Провідні ідеї
педагога

**МАТЕМАТИЧНІ
ПРОЕКТИ**

**ЦІКАВЕ
МОВОЗНАВСТВО**

**СКЛАДИМО
РАНЕЦЬ**

Інтегрований день

РЕЛЬЄФ УКРАЇНИ

Природознавство,
4-й клас

**ВИВЧАЙМО
ПОЕЗІЮ ГРАЮЧИ**

Літературне читання,
2-й клас

**ЖИТТЄДАЙНА
СИЛА ВОДИ**

Виховна година

АБЕТКА ДОРОГИ

Основи здоров'я,
4-й клас

МАСЛЯНА

Родинне свято

*Всім радість дарує зима і наснагу,
А дружним родинам — ще й спільні розваги!*

Учитель

початкової школи

№ 2
2017

Науково-методичний журнал

Видається за підтримки Національної академії педагогічних наук України

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Бех Іван Дмитрович, директор Інституту проблем виховання НАПН України, доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України.

Гавриш Наталія Василівна, завідувач кафедри дошкільної освіти Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук, професор.

Гаряча Світлана Анатоліївна, завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників, кандидат педагогічних наук.

Древаль Галина Федорівна, завідувач сектору початкової освіти відділу загальної середньої освіти і підготовки вчителів, Інститут модернізації змісту освіти МОН України.

Коваль Людмила Вікторівна, директор Інституту психолого-педагогічної освіти та мистецтв Бердянського державного педагогічного університету, доктор педагогічних наук, професор.

Кодлюк Ярослава Петрівна, професор Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, доктор педагогічних наук, професор.

Кочерга Олександр Васильович, заступник директора Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук, доцент.

Лотоцька Алевтина Вікторівна, головний спеціаліст відділу дошкільної та початкової освіти департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН України.

Максименко Сергій Дмитрович, директор Інституту психології НАПН України ім. Г. С. Костюка, доктор психологічних наук, професор, дійсний член НАПН України.

Митник Олександр Якович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Інституту педагогіки і психології, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.

Савченко Олександра Яківна, головний науковий співробітник лабораторії початкової освіти Інституту педагогіки НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України.

Скворцова Світлана Олексіївна, професор кафедри математики та методики її навчання Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського, доктор педагогічних наук, професор.

Тарасенко Галина Сергіївна, завідувач кафедри дошкільної та початкової освіти Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор.

Тименко Володимир Петрович, учений секретар відділення професійної освіти і освіти дорослих НАПН України, доктор педагогічних наук, професор.

ЗМІСТ

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА

- 3 Юлія ПРИХОДЬКО
Василь Зеньківський — основоположник дитячої психології в Україні
Актуальність ідей ученого для сучасної психолого-педагогічної науки і практики

У ПОЛІ ЗОРУ НАПН УКРАЇНИ ● ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ

- 7 Оксана ОНОПРІЄНКО
Проекти на уроках математики
Вивчення математичних понять і закономірностей у проектній діяльності

ДЕРЖАВНИЙ СТАНДАРТ ● МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

- 10 Ярослава КОДЛЮК, Галина ОДИНЦОВА
Цікаве мовознавство: використання елементів лінгвістики у початковій школі

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ● ІНТЕГРОВАНА ОСВІТА

- 14 Марія БАРНА, Ольга ВОЛОЩЕНКО, Олександра КОЗАК, Людмила ПАУК
Складу я ранець до ладу й до школи залюбки піду
Конспект занять інтегрованого навчального дня у 1-му класі

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ ● МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

- 20 Марина ДУЛЬСЬКА
В грі веселій цікавіше школярам вивчати вірші
Добірка ігрових завдань до розділу "Поетична майстерня" для учнів 2-го класу

МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ ● МОРАЛЬНО-ЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ

- 25 Оксана МАЛЕЦЬКА
Із совістю свої звіряймо вчинки — мов серце, хай працює без спочинку!
Урок літературного читання у 2-му класі

ЦІКАВЕ МОВОЗНАВСТВО: використання елементів лінгвістики у початковій школі

Ярослава КОДЛЮК, д-р пед. наук, професор;
Галина ОДИНЦОВА, канд. філол. наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

Завданням уроків української мови є не лише вироблення у школярів міцних правописних навичок, а й формування уявлень про багатство і красу рідної мови, про розмаїття мов у світі та взаємозв'язки між ними. Розв'язанню цих завдань сприятиме використання під час вивчення різних розділів курсу цікавої мовознавчої інформації.

Автори статті окреслюють напрями такої роботи та наводять приклади цікавих коротких повідомлень, які допоможуть поживити уроки мови, активізувати пізнавальний інтерес учнів та розширити їхній кругозір.

Решійною силою процесу навчання є пізнавальний інтерес. Тому зацікавлення молодших школярів вивченням окремих лінгвістичних явищ і мови загалом, формування інтересу до мови як самобутнього явища — важливе завдання початкової школи. Його ефективному розв'язанню сприяє використання на уроках української мови елементів цікавого мовознавства, які органічно доповнюють програмовий матеріал шкільних підручників.

Детальніше розглянемо, за якими напрямами роботи і при вивченні яких розділів курсу педагоги можуть запропонувати учням різноманітні мовознавчі цікавинки.

Розкриття місця української мови серед інших мов світу

Відповідно до мовної змістової лінії курсу української мови, молодші школярі мають отримати на його уроках загальні уявлення про мову як засіб спілкування, пізнання, впливу; про існування у світі різних мов (споріднених і неспоріднених), про державну мову та інші мови, що функціонують в Україні.

Зокрема на уроках мови у **3-му класі** під час ознайомлення з темою "Мова і мовлення" варто показати місце української мови серед інших мов світу. Аби мотивувати дітей до її вивчення, педагог може

скористатися інформацією, що розкриває унікальність і національну специфіку.

Орієнтовний зміст повідомлення*

- Українська мова займає 26-те місце за поширенням у світі (а всіх мов учні налічують від трьох до шести тисяч) і є другою за кількістю її носіїв серед слов'янських мов (після російської).
- У 1928 році в Парижі відбувся конкурс, що мав на меті визначити, яка з мов світу найближче до людства. Зачитували тексти різними мовами — і тільки українська послуговується значна кількість людей і матиме перемогу. Звучали там і вірші Тараса Шевченка. Серед чотирьох переможниць конкурсу українська мова посіла третє місце після французької та італійської, залишивши позаду мову фарсі (перську). Так високої оцінки конкурсу оцінило виразність, насипність, багатство і чистоту звуків нашої мови.
- Українська мова має свій день у календарі — у 1997 році Указом Президента України 9 листопада проголошено Днем української писемності та мови. Цього дня православна церква вшановує пам'ять преподобного Нестора Літописця, який у 1025 році уклав найдавніший літопис нашої історії — "Повість минулих літ". У цей день усі свідомі громадяни мають бути радіодиктант національного єднання.

* Усі, наведені у статті приклади взяті з видання "Цікаве мовознавство у початковій школі" (авт. Г. Однцова).

Державний стандарт • Мови і літератури

Цікавими для молодших школярів стануть цифри, які продемонструють багатство української мови, її взаємозв'язок з іншими мовами світу та постійний процес збагачення й оновлення. Ці дані доцільно подати учням **4-го класу** під час роботи над темою *“Мова — жива скарбниця історії народу. Неперервне поповнення словникового складу мови. Старі й нові слова в мові”*.

Орієнтовний зміст повідомлень

- Мовознавці стверджують, що словниковий склад мови за 10 років оновлюється в середньому на 25 %, причому найбільших змін зазнають терміни.
- Кажуть, що двох-трьох тисяч слів цілком достатньо для розмови, якщо тільки вона не стосується наукових проблем, а ведеться на побутовому рівні (хоча переважна більшість людей із середньою освітою розуміє значення близько 35 тис. слів). Безперечно, словниковий запас конкретної людини залежить від роду її діяльності, рівня освіченості та здібностей. Наприклад, словник російського поета Олександра Пушкіна налічує понад 20 тис. слів, словник мови прозових творів Тараса Шевченка теж охоплює понад 20 тис., а поетичних — понад 10 тис.
- За своїм лексичним складом з українською найбільш споріднені білоруська (близько 75 % спільної лексики), польська, словацька, болгарська (близько 70 %), чеська, російська (близько 60 %) мови.
- Латинський алфавіт, який виник на базі західногрецького письма, покладено в основу понад 70 алфавітів світу (понад 30 європейських, 20 азіатських і близько 20 африканських). Від східногрецького письма пішли слов'янський (кирилиця), вірменський та грузинський алфавіти. На основі кирилиці були створені болгарський, македонський, сербський, український, російський та білоруський алфавіти.

Використання афоризмів для змістового наповнення уроків

Під час опрацювання теми *“Речення”* у **3-му** та **4-му класах** доцільно використовувати для змістового наповнення уроку афоризми відомих учених-мовознавців та письменників, у яких ідеться про значення мови у житті людини і народу.

Наприклад

“Мова — втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова”. (М. Рильський).

“Скільки я знаю мов, стільки разів я людина”. (Народна мудрість).

“Щоб мова тобі повністю відкрилася, маєш бути залюбленим у неї”. (Олесь Гончар).

“Мова — як інструмент: чим більше граєш на ньому, тим краще він звучить”. (О. Чорногуз).

“Слова — це кольорові камінці. Мало їх назбирати — треба ще навчитися з них узори викладати”. (І. Вільде).

Такі висловлювання педагог може також використовувати, щоб образно передати сутність деяких мовних одиниць, як епіграфи до уроків, під час пояснення

або закріплення навчального матеріалу з мовних тем, про які згадують автори афоризмів.

Наприклад

При вивченні фонетики: “Як дерево починається з кореня, так слово починається зі звука”. (О. Довгий).

При вивченні будови слова: “Без кореня, як риба без води, слово не може існувати”. (І. Вихованець).

При вивченні пунктуації: “Розділові знаки — це як нотний знак. Вони міцно тримають текст і не дають йому розсіпатись”. (К. Паустовський).

При вивченні розділу “Лексика”: “Словники — музеї слів, у них місце і для старого, і для нового знайдеться”. (С. Пушкін).

Ознайомлення з походженням різних мовних явищ та понять

Формуванню інтересу учнів до вивчення мови сприяє використання на уроці різноманітних цікавих фактів з історичного мовознавства. Їх можна дібрати до багатьох тем у всіх класах початкової школи.

Так, під час практичного ознайомлення учнів **1-го класу** з поняттям *“речення”* та формування у них уявлень про роздільне написання слів у реченні можна подати таку історичну довідку.

- Тривалий час у Київській Русі слова в текстах писалися злисто, що було зумовлено високою вартістю пергаменту. Такий спосіб письма суттєво ускладнював процес читання, і лише першодрукар Іван Федоров уперше застосував роздільне написання слів: спочатку в “Апостолі” (1564), а згодом і в “Букварі” (1574).

Учням **2-го класу** при опрацюванні теми *“Звуки і букви”* буде цікаво дізнатися про походження термінів “абетка”, “алфавіт” та “азбука”; про найдавніші літери абетки тощо.

- Слова *абетка*, *алфавіт*, *азбука* — синоніми і означають сукупність літер, прийнятих у писемності будь-якої мови та розміщених у певному порядку. Слово *абетка*, як відомо, утворене з назв двох початкових літер сучасного алфавіту — **А** і **Б**. А слово *азбука* народилося

Як в давнину в абетку літери складалися, Детально ми сьогодні розібралися.

(Надіслала М. Вох, Зіньківський НВК “СЗОШ І–ІІІ ст. — колегіум”, Віньковецький р-н, Хмельницька обл.)

**Щоб мови рідної історію пізнати,
В бібліотеку варто завітати.**

(Надіслала Л. Смик, Городоцька ЗОШ I–III ст.,
Хмельницька обл.)

дуже давно, ще у Київській Русі, теж від початкових літер алфавіту, які тоді звалися **Аз** — “а” (що означало “Я”) і **Буки** — “буква”. Слово *алфавіт* іще старіше. Воно також утворене від назв двох перших букв алфавіту, але старогрецького: **Альфа** і **Бета**, яку з часом стали називати **Віта**.

- Найдавнішою серед літер вважається буква **О**. Вперше вона з'явилася у фінікійському алфавіті понад 3 тисячі років тому і з тих пір зовсім не змінилася. Сьогодні буквою **О** послуговуються 65 алфавітів світу.

Окрім того, другокласники ознайомлюються з видами речень та розділовими знаками у кінці речення. Тут у пригоді стане інформація про історію виникнення різних знаків пунктуації.

- У деяких граматиках минулого розділовий знак *крапки* (три крапки) рекомендувалося писати із шістьма, п'ятьма або чотирма крапками. Крапки у різні часи називалися по-різному: *многоточка* (І. Нечуй-Левицький), *кілька точок* (І. Панькевич), *крапки, кропки* (І. Огієнко).
- *Знак питання* з'явився лише 200 років тому, а до того часу його роль виконувала крапка з комою. Вигадали цей розділовий знак у Давньому Римі. А було це так. У кінці питальних речень римляни почали вставляти слово “запитання”. Але щоб якось заощаджувати надзвичайно дорогий папір, писали тільки першу літеру цього слова **q**, а нижче, під нею, — останню — літеру **o**. Згодом накреслення цих позначок змінилося і утворився знак питання.

Продовжити подорож у минуле розділових знаків можна у **3-му класі** під час вивчення теми “*Кома у простому реченні*”.

- *Кома* прийшла до нас із латинської мови, де слово *comma* означало “ударяю, кую, б'ю, відсікаю, відрубую, відділяю”. Деякі вчені цю назву виводять від праслов'янського *копати*. Кому іноді називають бабусяю нашого письма, хоча їй лише 300 років. Уперше її використав Альдо Мануцці з італійського міста

Венеції. Щоб відрізнити кому від крапки, він “приробив” до крапки хвостик.

Також третьокласники глибше знайомляться з частинами мови, їхніми граматичними ознаками, тому їм буде цікаво дізнатися, що у давнину слова змінювалися по-іншому та мали інші граматичні форми.

- Приблизно до кінця XII — початку XIII ст. в українській мові, крім однини й множини, існувала ще форма двоїни, яка позначала два однакові предмети або предмети, парні за будовою. Залишками колишньої двоїни в нашій мові є слова *вуха, пле-і, очі, вуса і рукава*.

Учням **4-го класу** під час вивчення такої складної частини мови як *числівник* доречно розповісти про історичне коріння утворення чисел другого десятка.

- Числівники другого десятка утворювалися на основі чисел першого і є відображенням поширеного у мові закону економії. Наші предки рахували так: “один на десяте”, “два на десяте”... Тобто “один над десятьма” (понад десять) і т. д. Пізніше три окремих слова злилися в одне, у якому чітко зберігся лише перший корінь, а інші змінилися майже до невпізнанності (*-дцять* у цих числівниках — видозмінений первісний корінь “десять”).

Розкриття етимології термінів

Вивчення будь-якої науки немислимо без знання її термінології. Однак у шкільній практиці опрацювання мовознавчих понять часто зводиться до сухого теоретико-лінгвістичного тлумачення термінів із заучуванням правил напам'ять. Тому варто дослухатися до слів В. Сухомлинського, який зазначав: “Безглуздо, потворно зводити, як ми це робимо, вивчення рідної мови до студювання граматики”. Хоча в початковій школі вивчення деяких мовних одиниць має суто пропедевтичний характер, все-таки варто подавати учням відомості про походження слів-термінів (якщо вони іншомовні), проводити міжмовні паралелі тощо. Одним із прийомів ознайомлення з мовознавчими поняттями є розкриття їхньої етимології.

Так, у **1-му класі** учням можна пояснити походження понять, з якими вони зустрічаються під час роботи з букварем.

- Слово *буква* в усі слов'янські мови прийшло від німців, у яких воно означало *букве дерево*, а також дощечку з дерева, призначену для писання. У нас словом *буки* спочатку називали літеру **Б**, а згодом так стали називати будь-які літери.
- Серед мовознавчих термінів *член* має іншомовного походження. Наприклад, слово *аналіза* походить до нас із Греції. У грецькій мові воно мало значення “кривий, зігнутий, повернутий убік”.

Учнів **3-го класу** варто ознайомити з історією слова “відмінок”.

- Ще грецькі вчені помітили, що *членки* мають свою основну форму — *пряму*, а також *нетому*, *відмінну* від прямої. Ці відмінні від прямої форми утворили

категорію *відмінка*. У сучасних мовах світу існує приблизно 30 різних відмінків, хоча, на думку вчених, їх могло б бути (теоретично) понад 200.

Працюючи над розділом *“Будова слова”*, третьокласники ознайомлюються зі словотворчою роллю префіксів та суфіксів, тому в цьому випадку доцільно скористатися наступною інформацією.

- Слово *префікс* має латинське походження: *praefixus*, від *prae* — “спереду” та *fixus* — “прикріплений, приросток”. За підрахунками вчених, у сучасній українській мові понад 100 префіксів, серед яких близько 20 — запозичені.
- Термін *суфікс* теж латинський. Учені вважають, що в українській мові близько 400 суфіксів та їхніх варіантів, понад 20 з них іншомовного походження. У старих граматиках суфікси називалися *наростками*.

У різних класах у міру засвоєння дітьми термінів можна використовувати слова-синоніми, які вживалися у старих граматиках.

Фонетика — *звучня*; синтаксис — *складня*; морфологія — *морфольогія*; голосні звуки — *голосівки*; приголосні — *шелестівки*; наголос — *голосовдар (гласовдар)*; іменник — *ім'я суще, ім'я предметне, ім'я самостійне, суцник, предметник, йменник, речівник*; прикметник — *ім'я приложне, ім'я призначне, ім'я прикметне, призначник*; числівник — *ім'я числове, ймення чисельне, чисельник*; займенник — *містоімення, містоіменник, заіменник*; дієслово — *глагол, часівник*; прийменник — *предложник, відносник, стосувник*; сполучник — *злучник, союз*; вигук у старих граматиках називали *межислівцями*, пропонувалися також терміни *викрик, оклик, виклик* і навіть *чужственник*.

Цікавими є назви деяких розділових знаків, подані у старих граматиках української мови: *питайник* (знак питання), *окличник* (знак оклику), *середник* (крапка з комою), *запинка* (кома), *пружка* (тире), *наводові знаки* (лапки), *клямри* (дужки).

Унаочнення мовних явищ цифровими даними

Молодшим школярам досить тяжко сприймати абстрактні поняття, тоді як числовий показник для них більш наочно демонструє те чи інше явище. Саме тому знання про мовні одиниці, що вивчаються, варто підкріплювати цифровим матеріалом. Завдяки цим даним діти зможуть краще і глибше усвідомити багатство й розмаїття української мови.

Так, аби продемонструвати учням **3-го класу** роль *кореня* як значущої частини слова, можна ознайомити їх з наступною інформацією.

- Підраховано, що в українській мові близько 15 тисяч коренів. Більшість із них об'єднують від двох до кількох десятків або й сотень споріднених слів. Понад 5000 коренів засвідчено одним словом (здебільшого це запозичені слова).

Під час роботи над розділом *“Частини мови”* у **4-му класі** педагогові у пригоді стануть дані про кількісний склад частин мови в українському словнику.

- Кожне друге слово в нашій мові — іменник. Друге місце за частотою вживання займає дієслово, третє — займенник, четверте — прийменник, числівник — на восьмому місці.
- Приблизно десята частина слів у тексті — прийменники. Сучасна українська мова налічує лише понад 220 прийменників. Проте незначну кількість вони компенсують частотою вживання. За цією ознакою прийменник посідає у мові четверте місце (після іменника, дієслова і займенника). Дев'ять прийменників (*в (у), на, з, до, по, за, біля, із, про*) входять до тридцятки найуживаніших слів, причому *в (у)* стоїть на першому місці, а прийменник *на* — на четвертому.
- У писемних пам'ятках минулого було зафіксовано 29 сполучників, з яких до нас дійшло лише вісім: *а, і, бо, або, але, ані, ні, аби*. Деякі сполучники, такі як *ніж, що, щоб*, змінили свою фонетичну форму.

Важливо навчити дітей розрізняти *префікси і співзвучні з ними прийменники*. Учні **3-го класу** здійснюють спостереження за їх звучанням і написанням. У межах цієї теми можна звернути увагу дітей на вживання прийменників з різними відмінками, визначити, які прийменники більш поширені у мові.

- Родовий відмінок — “чемпіон” за кількістю вживаних з ним прийменників. Він може поєднуватись аж зі 150 прийменниками (а загалом у нашій мові прийменників близько двохсот). Давальний відмінок довго “протримався” без прийменників, а сьогодні вживається у поєднанні аж із сімома. Зі знахідним відмінком вживається 28 прийменників. Орудний поєднується з 23.

Використання елементів цікавого мовознавства допомагає активізувати пізнавальну діяльність учнів на уроці, поглибити інформативність навчального процесу, а відтак сприяє правильному, міцному, системному засвоєнню змісту мовних явищ, усвідомленню їхніх суттєвих ознак, що робить уроки мови результативними, цікавими й емоційно насиченими. •

Анонс

У березневому випуску “УПШ”:

- Формування вміння писати переказ (на основі текстів про космос).
- Інтегрований урок з української мови та природознавства у 3-му класі “Збережемо Землю, пізнаючи Всесвіт”.
- Опрацювання оповідання В. Нестайка “Як ми літали в космос”.

Передплачуйте журнал у відділеннях **Укрпошти** або на сайті **www.presa.ua**

Індекс — **89869**